

HLBOKÝ A PODNETNÝ TEORETICKÝ ROZBOR HISTORICKO-FILOZOFICKÉHO PROCESU

T. I. OJZERMAN, *Hlavné filozofické smery*. Svoboda, Praha 1975, 345 s.

V nakladateľstve Pravda vyjde v tomto roku monografia sovietskeho filozofa T. I. Ojzermana *Problémy historicko-filozofickej vedy*. Autor analyzuje doteraz nedostatočne preskúmané a často diskutované otázky, ako špecifikum filozofickej formy poznania, svojráznosť problematiky filozofie, jej ideologickú funkciu, povahu filozofického sporu a podobne.

Zhodou okolností sa však dostala československému čitateľovi do rúk skôr monografia toho istého autora *Hlavné filozofické smery* (Svoboda, Praha 1975, 345 s.), ktorá predstavuje vlastne bezprostredné pokračovanie predtým spomenutej práce.

Cieľom Ojzermanovej knihy *Hlavné filozofické smery* je výskum východiskových princípov historicko-filozofickej vedy. Zapodieva sa základnou filozofickou otázkou a hlavnými smermi vo filozofii. Konceptia knihy je zdôvodnená skutočnosťou, že tieto problémy sú navzájom úzko späté a ich špeciálny výskum umožňuje pochopiť filozofiu ako zákonite sa vyvíjajúce poznanie, ktorého logickým a historickým výsledkom je dialektický a historický materializmus.

*

Prvá časť knihy (prvá a druhá kapitola) sa zapodieva *základnou filozofickou otázkou* ako historicko-filozofickým problémom.

Analyzuje dialektickomaterialistickou metódou jej miesto a zaradenie v rámci celkovej filozofickej problematiky, jej teoreticko-poznávaciu nevyhnutnosť, objektívny obsah i subjektívnu formu jej prejavu. Sú-

časne rozoberá *dva hlavné aspekty základnej filozofickej otázky: ontologický a gnozeologický*. Pritom charakterizuje jej materialistické a idealistické riešenie, kritizuje idealistický výklad poznateľnosti sveta, filozofický skepticizmus a iné nevedecké názory, ktoré nachádzame v súčasnej buržoáznej filozofii vo vzťahu k marxisticko-leninskému poňatiu tohto problému.

Aktuálnosť základnej filozofickej otázky, ako zdôrazňuje T. I. Ojzerman, vyplýva z toho, že jej obchádzanie a snaha „pozvniest sa“ nad protiklad materializmu a idealizmu je práve charakteristickou črtou súčasnej buržoáznej filozofie.

V tejto súvislosti je dôležité pochopiť, že marxistický princíp základnej filozofickej otázky nie je iba konštatovaním empiricky očividného faktu, ale teoretickým formulovaním určitého Engelsovoho objavu. „Podstata veci je v tom, že pre historicko-filozofickú vedu nie je základná filozofická otázka, rovnako ako otázka o hlavných smeroch vo filozofii, základnou všeobecnou pravdou, ale veľmi špeciálnym problémom“ (s. 9). Preto sa iba málo predmarxovských filozofov priblížilo k teoretickému pochopeniu toho, že existuje všeobecná, základná otázka pre rôzne filozofické učenia, ktoré môžu byť navzájom aj protikladné. Väčšina z nich predpokladala a podnes predpokladá, že každé filozofické učenie má svoju vlastnú základnú filozofickú otázku práve preto, lebo sa v mnohom odlišuje od ostatných učení.

Iný nemej závažný dôvod pre vedec-
ký rozbor uvedenej problematiky je skutočnosť, že základná filozofická otázka — a neraz aj hlavné filozofické smery v mi-

nulosti a súčasnosti — sa vysvetľujú v učebniciach zjednodušene, hoci ide o otázky, ktoré nie sú zďaleka jednoduché. Autor správne podotýka, že tento nedostatok je rubom tých metodických noratívov, ktorým sa musí podriať každá, teda aj filozofická učebnica, lebo sa musí obmedziť iba na pozitívny výklad daného stavu svojej disciplíny.

Prekonať tieto nedostatky môže hlboký vedecký výskum. T. I. Ojzerman sa o to usiluje práve v recenzovanej monografii.

Analyzuje v nej komplex závažných otázok, napr. *ako a v akom zmysle je základná filozofická otázka skutočne základná*, aký má vzťah k iným filozofickým problémom, k predmetu filozofie, v čom spočíva jej nevyhnutnosť a pod. Vychádza pritom z názoru, že objasniť skutočný význam základnej filozofickej otázky predpokladá skúmať jej „gnozeologickú nevyhnutnosť“. Faktickým základom nastolenej otázky o vzťahu medzi vedomím a hmotou je rozlíšenie subjektívneho a objektívneho. Všetky filozofické učenia bez rozdielu musia — vedome alebo aspoň nevedome — vychádzať z toho alebo iného chápania vzťahu medzi subjektívnym a objektívnym.

Tento „faktický základ“, tento „gnozeologický základ“ (s. 36) predstavuje podľa autora situáciu, ktorá tu vždy je, keď formulujeme základnú filozofickú otázku. Každý filozof, materialista či idealista sa v nej chtiac-nechtiac nachádza, keď ju postihuje a formuluje.

Z tohto konštatovania však vôbec nevyplýva, že si túto otázku musia všetci filozofi uvedomovať *ako otázku*, ani to, že ju musia chápať *ako filozofickú* alebo dokonca *ako základnú*. Výskum „konkrétnej“ východiskovej situácie, v ktorej sa začínajú filozofické úvahy a ktorá má byť zafixovaná v podobe základnej filozofickej otázky, nemožno začať jej priamou teoretickou reflexiou v pojmoch. Od tohto konkrétneho v skutočnosti, ktoré je ešte len predmetom skúmania, je dlhá cesta ku „konkrétnejmu výsledku poznávania“. Lebo ako správne podotýka autor, každý „pokús vyjadriť bez-

prostredné nazeranie v pojmoch plodí len bezobsažné abstrakcie“ (s. 39). Konkrétne v skutočnosti a konkrétne ako výsledok poznania sú teda sprostredkované analyticko-syntetickými procesmi. T. I. Ojzerman pritom podčiarkuje nevyhnutnosť rozlišovať objektívny obsah základnej filozofickej otázky a jej subjektívnu formu prejavu. Ukazuje, ako postupne dochádza k jej uvedomelému formulovaniu. Vysvetľuje, prečo si filozofi až neskôr uvedomujú fakt, že chtiac-nechtiac vychádzajú z istého riešenia základnej filozofickej otázky. Poukazuje na to, že výskum vlastných teoretických základov filozofie, ako aj špeciálnych vied, sa začína vtedy, keď sa v jej základných teoretických princípoch objavujú protirečenia (s. 53). Až úvahy o nich a pokusy o ich riešenie otvárajú cestu k rozboru jednotlivých modifikácií pri vytyčovaní a riešení základnej filozofickej otázky.

Ojzermanova analýza má v našich podmienkach aj vážny ideologický dosah. Vyzbrojuje nás faktami a metódou kritiky oboch tendencií filozofického revizionizmu rokov 1968—69, ktoré taktiež odmietali oprávnenosť formulovať základnú filozofickú otázku v marxisticko-leninskom poňatí.

Jedným z argumentov v tejto súvislosti bol fakt, že vzťah duchovno — materiálne nie je začiatočným, prvotným vzťahom. Predpokladá vznik duchovna, ktoré — ako plod materiálna — nie je vlastnosťou hmoty v ktoromkoľvek jej vývinovom stave. T. I. Ojzerman správne podčiarkuje, že táto základná, všeobecná pravda materializmu nezmenšuje význam otázky o vzťahu hmoty a vedomia, ktorej zmysel spočíva vo formulovaní dilemy: čo je prvotné, materiálne alebo duchovno?

Monografia poukazuje aj na neudržateľnosť antropologicko-existencialistickej revizionistickej koncepcie, podľa ktorej v marxistickej filozofii má základný význam iba problém človeka. Dokazuje, že aj keď boli ľudské problémy vždy stredobodom pozornosti marxizmu, nemožno

problém človeka stavať proti otázke o vzťahu hmoty a vedomia. Takéto stávanie problému znamená nepochopenie skutočnosti, že otázka vzťahu hmoty a vedomia je preto základnou filozofickou otázkou, lebo teoreticky predurčila polarizáciu filozofie na dva hlavné smery, na materializmus a idealizmus. Nie je ťažké pochopiť, že aj materialistické či idealistické riešenie problému človeka dokazuje, prečo sa práve vzťah hmoty a vedomia stal základnou filozofickou otázkou.

*

V druhej časti monografie (v tretej a štvrtej kapitole) podáva autor *analýzu filozofických smerov*. Zaujímavé je vymedzenie pojmov: filozofický smer, učenie, škola, prúd.

Autor poukazuje na to, že *učenie* ako systém istých logicky navzájom spätých názorov možno ponímať ako prvotný fenomén historicko-filozofického procesu. Ak má niektoré učenie, vypracované jednotlivým filozofom alebo skupinou rovnako zmyslajúcich ľudí, svojich pokračovateľov, formujú sa *filozofické školy*. Súhrn rôznych modifikácií jedného filozofického učenia, ktoré rozvíjajú rôzne, neraz navzájom súťažiacie školy, možno nazvať *prúdom*. *Smer* je oproti tomu súhrnom filozofických prúdov — a teda aj učení — ktoré napriek rôznym rozdielnostiam zastávajú principiálne významné spoločné zásady. Takéto smery jestvujú spravidla dlhé historické obdobia, niektoré od čias vzniku filozofie až dodnes.

Na základe jasného vymedzenia pojmov skúma monografia predovšetkým problém divergencie a polarizácie filozofických učení. Všíma si aj interpretácie tohto problému, ako sa s nimi stretávame v predmarxovskej a súčasnej buržoáznej filozofii.

V tejto súvislosti analyzuje najprv osobitné a mnohotvárne vzťahy medzi hlavnými filozofickými smermi na jednej strane a metafyzickými smermi na druhej strane. Úlohou tohto výskumu je prispieť

ku konkretizácii „všeobecnej, často schematickej predstavy o boji medzi materializmom a idealizmom a prehĺbiť naše chápanie jednoty historicko-filozofického procesu“ (s. 173).

Namiesto hľadania univerzálneho pojmu metafyzika, čo pokladá autor za nemožné, sa pokúša o teoretické vystihnúť základnej tendencie jej skutočného vývoja, a to počnúc eleátmi, Platónom a Aristotelom, cez stredoveký nominalizmus, realizmus i novoveké metafyzické systémy až po špekulatívnu metafyzickú filozofiu 19. a 20. stor.

Tento výklad sa končí stručným kritickým návrhom dejín pozitivizmu, ktoré boli „zavŕšené kapituláciou pred špekulatívno-idealistickým filozofovaním“. Ako dokazuje autor, je to zákonitý proces, lebo „idealizmus, nech je jeho forma akákoľvek, tenduje ustavične k špekulatívnej metafyzike objektívneho alebo subjektívneho idealizmu“. Pritom sa vyslovuje názor, že tak obhajoba špekulatívnej metafyziky, ako aj jej odmietanie a neprestajné menenie zmyslu termínu „metafyzika“ odrážajú — aj keď sprostredkovane — „odveký boj medzi materializmom a idealizmom“ (s. 239).

T. I. Ojzerman zhŕňa napokon výsledky štúdia historicko-filozofickej konfrontácie materializmu a idealizmu z hľadiska sociálneho vývoja ľudstva, ktorý sa uskutočňuje aj za účasti filozofie. Na konkrétnych príkladoch ukazuje, že boj medzi materializmom a idealizmom, medzi dvoma svetonázormi nie je len súkromnou záležitosťou filozofov, ale „naplnia a oživuje všetky sféry spoločenského života“ (s. 242).

Okrem analýzy materializmu a idealizmu ako špecifických foriem spoločenského vedomia, skúma autor aj protikladnosť ich teoretických základov. Odmieťa ešte stále existujúce vulgárne predstavy, že tieto učenia vyjadrujú protikladné morálne postoje. Principiálny význam teoretického sporu medzi materializmom a idealizmom odhaľuje aj okolnosť, že protiklad medzi

nimi jestvuje aj v rámci tej istej buržoáznej ideológie. Nemožno teda — dôvodi správne T. I. Ojzerman — tvrdiť, že „materializmus a idealizmus sú nezlučiteľné predovšetkým v ideologickom zmysle“ (s. 265).

Autor zaraďuje potom do monografie kritický rozbor jednotlivých argumentov, ktoré uvádza idealizmus proti materializmu minulosti i súčasnosti. Prichádza k záveru, že hoci na povrchu buržoáznej spoločnosti vládne idealizmus, fakticky je porazený. V analýze gnozeologických koreňov idealistických dezinterpretácií podčiarkuje, že táto analýza odhaľuje *možnosti* vzniku skresleného odrazu skutočnosti, no nevyvetľuje a nemá vysvetliť *príčiny* existencie idealizmu. Tieto príčiny môže odhaliť až sociologické skúmanie filozofického myslenia, založené na materialistickom poňatí dejín.

Tomuto výskumu — t. j. analýze sociálneho zmyslu filozofických téz, ktorý zaujíma dôležité miesto v dialektickomaterialistickej kritike idealizmu — venuje autor posledný oddiel štvrtej kapitoly. Podrobuje v nej kritickej analýze predovšetkým koncepciu nadstraníckosti filozofie ako fenoménu spoločenského vedomia. Pritom odmieta názor, že myšlienka straníckosti je „vynálezom“ marxizmu. Predmarxovskí filozofi nemohli nastoliť otázku straníckosti filozofie, lebo zastávali idealistické poňatie

dejín. Preto bola otázka odrazu spoločensko-historického procesu vo filozofickom vedomí fakticky vylúčená z ich vedeckého výskumu (s. 315).

Na analýze množstva faktov Ojzerman dokazuje, v čom spočíva sociálny a gnozeologický obsah princípu straníckosti, ktorý nestačí — podľa jeho názoru — iba proklamovať, ale treba ho aj hlboko pochopiť a účinne aplikovať.

*

Aj monografia *Hlavné filozofické smery* prezentuje T. I. Ojzermana ako jedného z najerudovanejších, tvorivých, originálnych sovietskych filozofov. Dokázal v nej zhromaždiť, sústavne utriediť, filozoficky zovšeobecniť, kriticky rozobrať a vysvetliť veľké množstvo faktov, názorov a koncepcií. Pritom je monografia napísaná zrozumiteľným štýlom. Azda na každej strane nachádzame výrazne formulované pozitívne marxisticko-leninské riešenie. Pritom jej kritický rozbor sprevádza ako červená niť princíp straníckosti vo filozofii v najjemnejších odtienkoch. Ojzermanova monografia zohrá nepochybne dôležitú úlohu aj v pedagogickom procese ako metodologický vzor tvorivej, principiálne kritickej analýzy predmarxovskej a súčasnej buržoáznej filozofie z pozícií dialektického a historického materializmu.

L. Hanzel, J. Piaček

PROBLÉMY OSOBNOSTI V SÚČASNEJ FILOZOFICKEJ ANTROPOLÓGII

T. M. JAROSZIEWSKI, *Osobnost a společnost. Problémy osobnosti v soudobé filosofické antropologii — marxismus, štrukturalismus, existencialismus, kresťanský personalismus*. Svoboda, Praha 1975, 513 s.

Cieľom socialistickej spoločnosti je všestranný a plný rozvoj ľudskej osobnosti, vytvorenie nového a slobodného človeka. Otázky súvisiace s dosiahnutím tejto najvyššej hodnoty socializmu, pre ktorú práve socializmus vytvára najoptimálnejšie pod-

mienky, sú predmetom praktickej i teoretickej reflexie. Problematika osobnosti je nielen centrom pozornosti viacerých spoločenskovedných disciplín, v ktorých kategória osobnosti zaujíma jedno z popredných miest, ale súčasne je reflektovaná aj mar-